

GEORGE ENESCU ÎN PAGINI DE CORESPONDENȚĂ

Cercetător dr. IRINA NIȚU
Muzeul Național „George Enescu”, București

Irina NIȚU este muzicolog, cercetător științific la Muzeul Național „George Enescu” (MNGE), expert acreditat în bunuri culturale mobile – documente de istorie a muzicii românești de către Ministerul Culturii / Comisia Națională a Muzeelor și Colecțiilor, Doctor în Muzică din anul 2011, cu studii de licență și master în muzicologie la Universitatea Națională de Muzică din București. A urmat cursuri de specializare – pian, muzicologie (Aveiro, Portugalia, 2003), curatoriat muzeal și muzeografie, organizate de Institutul Național pentru Cercetare și Formare Culturală (București, 2015-2016). A publicat volume, studii de muzicologie, articole și cronici la Editura Muzicală, în Revistele *Muzica*, *Actualitatea muzicală*, *Revista muzeelor*, *ProContemporania*, *No 14 Plus Minus* ș. a.

REZUMAT

Studiul prezintă câteva idei deduse din cercetarea unor pagini de corespondență aflate în arhiva MNGE din București – scrisori, telegrame trimise maestrului de către trei expeditori (doi oameni de știință și un muzician): Grigore Eugeniu Neculcea (1876-1954, politician, fizician, matematician), Constantin Motăș (1891-1981, zoolog, biolog) și Fernand Halphen (1872-1917, compozitor). Toate constituie prilejul unor disertații ce aduc în prim plan atât detalii despre biografia muzicianului, cât și informații despre personalitățile care figurează în lista celor cu care corespunda. Oameni de știință, savanți ori muzicieni, toți au apreciat calitățile umane și profesionale ale lui George Enescu, mărturisindu-și admirația în mesaje de felicitare, scrisori amicale ori oficiale. Păstrate de compozitor și apoi de muzeul care astăzi îi poartă numele, cercetarea acestor pagini de corespondență confirmă fapte știute sau dezvăluie altele mai puțin cunoscute despre George Enescu.

Cuvinte cheie: *George Enescu, Eugeniu Grigore Neculcea, Constantin Motăș, Fernand Halphen, corespondență*

Arhivele sunt adevărate comori. Uneori, ele dezvăluie lucruri uitate, învie amintiri, confirmă sau infirmă fapte. Un simplu document capătă, astfel, o valoare inestimabilă. Arhiva Muzeului Național „George Enescu” (MNGE) conține un patrimoniu valoros, alcătuit, printre altele, din documente de tipul manuscriselor muzicale, programelor de concert, afișelor, diplomelor, fotografiilor, telegramelor,

cărților poștale, scrisorilor etc., multe dintre ele expertizate și incluse deja în lista bunurilor culturale – categoriile *tezaur* și *fond*. Majoritatea se referă, cum e și firesc, la viața sau activitatea lui George Enescu și constituie subiect al unor apariții editoriale inedite și expoziții tematice ale muzeului.

Cercetând corespondența trimisă muzicianului prin prisma documentelor păstrate în arhiva instituției, am constatat importanța *secundarului*, a informațiilor adiacente strecurate maestrului de expeditori printre formulele standard de salut specifice epocii, elogii mai mult sau mai puțin personalizate, rugăminți, invitații ș. a. m. d. Astfel, aducem în prim-plan câteva dintre acestea, mai exact – pagini de corespondență (scrisori și telegrame) adresate lui George Enescu ce reconstituie frânturi din biografia muzicianului, confirmând lucruri știute deja sau aruncând o rază de lumină asupra altora, mai puțin cunoscute.

George Enescu și Eugeniu Grigore Neculcea

Figura 1. Fotografie
Eugeniu Grigore Neculcea

De-a lungul timpului, destinele acestor doi oameni de cultură s-au intersectat; primul – muzician notoriu, al doilea – Doctor în științe fizico-matematice la Sorbona, Profesor la Universitatea din Iași, care a activat în Ministerul Finanțelor, fiind, printre altele, ministru plenipotențiar al României și cadru diplomatic al Statului Român, numit, după Primul Război Mondial, membru al delegației României la Conferința de Pace de la Paris¹. Grație faptului că întâlnirile lor au fost consemnate într-un document semnat, datat dar și păstrat, ne putem bucura acum de atmosfera specială evocată, care îl aduce în prim-plan pe George Enescu.

¹ Cf. Marcela Sălăgean, „Chestiunea reparațiilor. Ce s-a făcut. Ce ar fi trebuit să se mai facă”, publicat online, https://ziarulfacia.ro/a_1/chestiunea-reparatiilor-ce-s-a-facut-ce-ar-fi-trebui-sa-se-mai-faca/, accesat în 2.08.2020.

Figura 2. Scrisoare. Eugeniu Neculcea
cătore George Enescu, p. 1
(Arhiva MNGE)

Eugeniu Grigore Neculcea (1876-1954) conturează prin prisma cuvintelor așternute pe hârtie în anul 1931 întâmplări de demult, experiențe trăite alături de George Enescu de-a lungul vieții lor, filtrate, desigur, de amintirile subiective ale destinatarului. Muzicianul, afirmat și consacrat ca personalitate a vieții muzicale românești și internaționale, împlinea în anul 1931 o jumătate de veac. Cu acest prilej, primea mesaje de felicitare având ca expeditori diferiți reprezentanți ai artelor și culturii europene, cum este cazul lui Eugeniu Gr. Neculcea. Din scrisoarea sa aflăm fapte diverse: că l-a întâlnit pe George Enescu la Slănic, apoi că părinții lor se cunoșteau și, în cele din urmă, auzindu-l pe micul muzician cântând la vioară în casa părinților săi, și-a dorit și el să studieze acest instrument. Știm că în 1888, Enescu a fost înscris ca elev la Conservatorul din Viena, iar un an mai

târziu, întors în țară în vacanță, a mers cu părinții la Slănic, unde a cântat pentru prima dată ca violonist, în public. Este, deci, posibil ca cei doi să se fi cunoscut cu acel prilej. Din mărturisirile proprii, Neculcea a fost impresionat de frumusețea interpretării micului Enescu, motiv pentru care, probabil, părinții săi au apelat tot la profesorul Eduard Caudella pentru a-i îndrepta micului Neculcea primii pași în studiul vioarei, așa cum făcuseră cu puțin timp în urmă Costache și Maria Enescu.

Prietenia celor doi tineri s-a păstrat peste timp, după cum reiese din aceleași amintiri, situându-i pe amândoi la Paris. Autorul scrisorii evocă recitalurile lui George Enescu la care era aproape mereu prezent, precum și un eveniment deosebit ce a avut loc în Str. Bruxelles nr. 14 (reședința muzicianului începând cu anul 1904). Aici, el ar fi interpretat, în fața lui Montoriol-Tarrés, *Sonata pentru pian și vioară în la major* de César Franck.

Menționăm că Enrique Juan Montoriol-Tarrés (1876-1951) a fost un pianist spaniol, apropiat al compozitorului Enrique Granados (1867-1916),

Figura 3. Enrique Montoriol-Tarrés (Desen, ca. 1900-1906
© Hermenegildo Anglada i Camarasa)

dedicatarul unor partituri precum *El Pelele* din *Suita* pentru pian intitulată *Goyescas*. Stabilit la Paris, el a făcut cunoscute creațiile lui Granados publicului din capitala Franței, semnând inclusiv un articol despre compozitorul spaniol, publicat în revista pariziană *La Revue Musicale* în ianuarie 1913.

Așadar, iată un moment inedit din biografia lui George Enescu, strecurat printre amintirile unui compatriot, nedatat, dar situat, cel mai probabil în jurul anilor 1913-1914, când pianistul spaniol ar fi făcut posibil un concert dedicat în întregime creației lui Granados (la 4 aprilie 1914), organizat de către *Société Musicale Indépendante* din

Figura 4. George Enescu, violonist (Arhiva MNGE)

Paris cu ajutorul criticului francez Emille Vuillermoz. E important de subliniat că atât fondatorii societății – Gabriel Fauré, Maurice Ravel, Charles Koechlin, Florent Schmitt –, cât și criticul amintit mai sus, au fost profesori și colegi de școală ai lui George Enescu. Revenind la *Sonata* lui C. Frank interpretată în prezența pianistului Montoriol-Tarrés, aceasta a fost compusă în 1886 drept cadou de nuntă pentru violonistul Eugène Ysaÿe și a figurat ca *piesă de rezistență* în repertoriul lui George Enescu. Din câte cunoaștem, el o cânta în salonul Principesei Bibescu de la Paris mult înainte de întâlnirea evocată, dar primele recitaluri oficiale care consemnează interpretarea ei sunt cele susținute la Paris, alături de pianistul Paul Goldschmidt (15 și 19 aprilie 1913) și la Bilbao – Spania, cu Maurice Dumesnil la pian (12 ianuarie 1914).²

O altă amintire notată în scrisoare este legată de concertele din vremea Marelui Război, când Neculcea și Enescu s-au revăzut la București și Iași, „în casa mea din Str. Carol unde reprezentanții misiunii militare franceze veneau să vă admire, cu Marioara Ventura, Barozzi...” (Neculcea). Concertele susținute de George Enescu în compania muzicienilor români în perioada cruntă a Primului Război Mondial sunt binecunoscute, și iată, considerate memorabile de unul dintre însuși martorii lor.

Nu în ultimul rând, este evidențiată mărturia admirației și atenției manifestate de Casa Regală a României față de George Enescu, cu care, de altfel, autorul își începe scrisoarea. Articolul Reginei Maria despre împlinirea celor „50 de primăveri” ale muzicianului român fusese citit de Eugeniu Neculcea, prilej cu care

² Cf. Mircea Voicana, în *George Enescu*, Editura Muzicală a SCR, București, 1964, pp. 168, 170.

a considerat și el oportun să-i trimită acestuia „câteva mici amintiri comune despre tinerețea noastră”... (Neculcea).

Ne bucurăm că a avut această inițiativă, căci ea constituie pe de-o parte, o nouă dovadă a legăturii dintre doi oameni de cultură importanți, iar pe de altă parte, un motiv de a cerceta mai îndeaproape anumite aspecte din viața muzicianului. Datată „Paris, 22 octombrie”, scrisoarea de felicitare a fost scrisă acum 90 de ani, în limba franceză, evocând „o prietenie care, în cazul meu, este dublată de o admirație nețărmuită [sic]”(Neculcea).

Enescu-Motăș

Cei 65 de ani împliniți în anul 1946 de către George Enescu au suscitad numeroase mesaje de felicitare, majoritatea trimise prin telegraf de la expeditori diverși, apropiați, cunoștințe îndepărtate, foști elevi sau colaboratori, politicieni, reprezentanți ai unor asociații muzicale, personalități din țară și din străinătate. Printre aceștia s-a numărat și Constantin Motăș, Doctor în științe biologice, profesor universitar, sistematician și taxonomist de prestigiu internațional, considerat fondatorul freatobiologiei.³

Născut la 8 iulie 1891 la Vaslui, a fost unul dintre cei care îl salutau pe muzician cu prilejul aniversării sale din 19 august 1946, adresându-i următoarele urări prin intermediul unei telegrame, la Sinaia: „Mulți și rodnici ani pentru gloria nepieritoare a muzicii românești. Familia și profesorul Motăș”.

Figura 5. Constantin Motăș

³ S. Cărăușu, D. Cărăușu și V. Ghenciu, „Scrieri asupra vieții și operei profesorului Constantin Motăș”, în *Studii și comunicări*, Muzeul de Științele Naturii, Bacău, 1976, pp. 207-223. Accesibil online la <http://www.studiisicomunicaribacau.ro/pdfs/09-1976-1/21.%20Carasu%20S.%2C%20Carasu%20D.%2C%20Ghenciu%20V.%20-%20Scrieri%20asupra%20vietii%20si%20operei%20profesorului%20Constantin%20Motas.pdf>, accesat la 2.08.2020.

Figura 6. Telegramă trimisă de C. Motăș și familia lui George Enescu, 19 aug. 1946 (Arhiva MNGE)

Aflăm, deci, că în anturajul lui George Enescu se afla și un savant român cu studii complexe în România și Franța, care obținea o diplomă de licență la Institutul de Piscicultură și Hidrobiologie de la Grenoble în 1926 și doctoratul în Științe biologice la Universitatea din același oraș, doi ani mai târziu. Reîntors în țară în anul 1937, Constantin Motăș devenea profesor titular la Facultatea de Științe a Universității din Iași, apoi la Facultatea de Științe a Universității din București, ocupând ulterior diverse alte funcții de conducere în cadrul Muzeului de Științe ale Naturii din Iași, al Stațiunii Zoologice Marine de la Agigea-Constanța, al Stațiunii Zoologice de la Sinaia și al Muzeului de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București.⁴ După ani grei de închisoare (1949-1956) – dictați pe nedrept de conducerea politică a vremii, Constantin Motăș a fost reabilitat, fiind numit director al Institutului de Speologie „Emil Racoviță” din București. În anul 1948 i s-a atribuit calitatea de membru titular al Academiei Române⁵, iar până la stingerea sa din viață (ianuarie 1980, București) și-a prezentat cercetările în cadrul a numeroase societăți științifice internaționale și naționale de hidrobiologie, limnologie, freatobiologie, speologie, ecologie etc.

⁴ Cf. <https://familiamotas.ro/academician-motas/>, accesat în 2.08.2020.

⁵ Cf. <https://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=M>, accesat în 2.08.2020.

Punctul comun al celor două personalități ale culturii și științei românești, Enescu – Motăș, pare să fi fost Sinaia. Vila „Luminiș” – casa construită de muzician la poalele Carpaților – este totodată locul unde se păstrează o lucrare de artă plastică semnată Constantin Motăș și datată 1944. Amator pasionat de pictură, el a realizat portretul compozitorului, care poate fi și azi admirat pe unul dintre pereții sufrageriei vilei acestuia. Este o compoziție expresivă, în cărbune, ce îl immortalizează pe George Enescu la vârsta de 63 de ani. Activând ca director al Stațiunii Zoologice de la Sinaia începând cu anul 1940, se presupune că C. Motăș ar fi fost musafirul lui George Enescu la Vila „Luminiș” în acest răstimp, lăsându-i ca amintire un portret finalizat cu doi ani înainte de plecarea definitivă din țară a maestrului.

Figura 7. Portret în cărbune semnat C. Motăș, 1944
(Arhiva MNGE)

În lipsa altor mărturii, un portret din 1944 și o telegramă din anul 1946 – ambele bunuri culturale din patrimoniul MNGE – atestă amiciția a doi academicieni importanți, Enescu-Motăș, leagă numele lor de orașul Sinaia, creând totodată o punte de legătură între reprezentanții muzicii și științei românești.

Fernand Halphen către George Enescu

Există în Arhiva MNGE două scrisori semnate de acesta, ambele adresate muzicianului român. Știm că George Enescu a fost coleg cu F. Halphen în timpul celor patru ani petrecuți la Conservatorul din Paris (1895-1899). Compozitor francez născut în anul 1872, devenit prieten al lui George Enescu în ciuda diferenței de vârstă, Fernand Halphen a rămas expeditorul unor scurte epistole din care astăzi putem afla direct nu doar sentimentele de camaraderie care îi legau pe cei doi, ci chiar și câteva informații adiacente interesante.

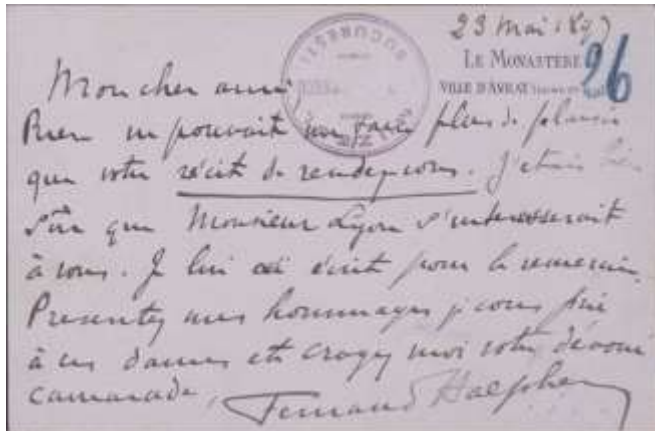

Figura 8. Fernand Halphen, scrisoare, 23 mai 1897 (Arhiva MNGE)

Este cazul întâlnirii tânărului muzician român cu Gustave Lyon (1857-1936), directorul fabricii de instrumente *Pleyel* din Paris, acustician și constructor de instrumente renumit. Probabil, ca intermediar al uneia dintre aceste întâlniri, Fernand Halphen îi scria lui George Enescu la 23 mai 1897: „Dragul meu prieten, nimic nu-mi putea face o mai mare plăcere decât povestea întâlnirii tale. Eram convins că vei stârni interesul domnului Lyon. I-am scris să-i mulțumesc”. Interesul a fost, probabil, reciproc, dacă ne gândim că, ulterior, George Enescu i-a dedicat lui Gustave Lyon *Allegro de concert pentru harpă cromatică*, lucrare compusă în anul 1904 ca piesă de concurs pentru Conservatorul din Paris și că muzicianul a avut în posesie un pian marca *Pleyel* – acum obiect de patrimoniu expus la MNGE din București.

Cinci ani mai târziu, în 1909, Fernand îi trimitea lui George Enescu o invitație la prânz, pusă pe note:

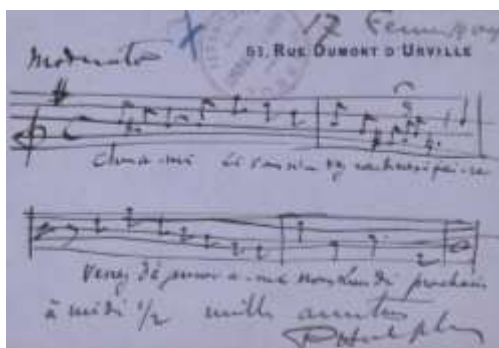

Figura 9. Fernand Halphen, scrisoare, 17 februarie 1909 (Arhiva MNGE)

O glumă între doi prieteni muzicieni, păstrată cu drag de destinatarul ei. În ciuda agendelor încărcate din acea perioadă, a vieții concertistice aglomerate a lui

George Enescu, ambii compozitori au păstrat legătura, după cum se observă în câteva din situațiile consemnate în articolele de presă ale anului 1910⁶: George Enescu – în calitate de violonist, acompaniat la pian de colegul său, au interpretat în data de 1 aprilie, în cadrul unui matineu privat organizat de dna Willy Blumenthal, *Sonata* lui Fernand Halphen pentru vioară și pian. Ca revanșă, *Octetul* enescian a beneficiat de o prezentare datorată Cvartetelor *Geloso* și *Chailley* chiar în salonul parizian al soților Halphen, la data de 8 mai.

Figura 10. Fernand Halphen dirijând o fanfară militară, în timpul Primului Război Mondial, fotografie, @BnFGallica

Deși cu nouă ani mai în vârstă, provenind dintr-o familie cu situație materială semnificativă (motiv pentru care Muzeul *Orsay* din Paris păstrează și azi un portret al micului Fernand comandat de părinți pictorului Auguste Renoir, în 1880), cei doi muzicieni au avut ca puncte comune aceiași profesori și colegi la Conservatorul din Paris, dar mai ales pasiunea pentru muzică, reliefată inclusiv în timpuri tragice. Asemeni lui George Enescu, Fernand Halphen a încercat să atenueze impactul vieții pe front din timpul Primului Război Mondial apelând la muzicieni amatori pe care i-a organizat într-o orchestră cu care a concertat în perioada 1914-1917 în Franța.

Pusă în slujba patriei, viața lui Fernand Halphen s-a curmat brusc, la doar 45 de ani, în 1917.⁷ Și din acest motiv, documentele din arhiva MNGE care păstrează dovezile prieteniei dintre cei doi muzicieni ne par și mai valoroase, meritând a fi aduse în atenția publicului larg.

⁶ Florinela Popa și Camelia Anca Sârbu, Articole de presă despre George Enescu. Documente din arhiva MNGE, vol. II, Editura Muzicală, București, 2009.

⁷ Cf. Fernand Halphen, „killed in action”, vizualizat online, <https://www.rncm.ac.uk/paris-manchester-1918/musicians-front-musicians-home-front/fernand-halphen/>, accesat în 2.08.2020.

În concluzie, dorim să subliniem faptul că, prin intermediul acestor pagini de corespondență din arhiva instituției, reușim chiar și astăzi să reliefăm aspecte mai puțin cunoscute din viața muzicianului. Astfel, imaginea *omului* prinde un contur mai nuanțat, schițat direct de oamenii care i-au fost pentru un timp alături. Cei trei semnatari ai misivelor amintite anterior s-au impus drept personalități de marcă în domeniile lor de activitate, iar mărturiile acestora sunt elocvente pentru noi. Ele constituie dovada anturajului muzicianului, a faptului că acesta era apreciat nu doar de colegii de breaslă, ci și de savanți, politicieni, oameni de știință renumiți. Cu toții au sesizat calitățile umane și profesionale ale lui George Enescu, evidențiindu-le în mesaje păstrate până azi.

Oricât de sumare ar părea, indiciile conținute de paginile de corespondență cercetate sunt semnificative, reprezentând un posibil fundament pentru alte disertații cu caracter sincretic. Astfel, ies la iveală atât expeditori uitați de trecerea timpului – nume din diverse zone ale culturii sau științei românești ori universale, cât și fapte mai puțin cunoscute din biografia destinatarului. Acestea, precum și multe alte detalii rezultate din activitatea de cercetare a corespondenței maestrului, contribuie la menținerea unui interes viu în contemporaneitate pentru viața și activitatea lui George Enescu, aducându-l *mai aproape* melomanilor și specialiștilor din zilele noastre.

BIBLIOGRAFIE

FOND DOCUMENTAR

Documente din Arhiva MNGE, București:

Scrisoare. Eugeniu Neculcea către George Enescu, 22.10.1931, 4 p.

Telegramă. Constantin Motăș și familia către George Enescu, 19.08.1946.

Scrisoare. Fernand Halphen către George Enescu, 23.05.1897, 1 p.

Scrisoare. Fernand Halphen către George Enescu, 17.02.1909, 1 p.

CĂRĂUȘU, S., CĂRĂUȘU, D., GHENCIU, V., „Scrieri asupra vieții și operei profesorului Constantin Motăș”, în *Studii și comunicări*, revista științifică a Complexului Muzeal de Științele Naturii, Bacău, 1976

NIȚU, Irina (ed.), *George Enescu. Corespondență. Vol. I, II*, Muzeul Național „George Enescu”, Editura Muzicală, București, 2016, 2020

POPA, Florinela, SÂRBU, Camelia Anca, *George Enescu în articole de presă. Documente din arhiva Muzeului Național „George Enescu”, vol. II*, Editura Muzicală, București, 2009

VOICANA, Mircea, *George Enescu*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din RPR, București, 1964

GÉDALGE, André, *articol fără titlu*, în *La musique pendant la guerre: revue musicale mensuelle*, N. 9b, 17 iunie 1917

WEBOGRAFIE

Dr. Constantin Motaș (1891-1980), <https://antipa.ro/personalitati/dr-constantin-motas/>

Fernand Halphen, „killed in action”, <https://www.rncm.ac.uk/paris-manchester-1918/musicians-front-musicians-home-front/fernand-halphen/>

SĂLĂGEAN, Marcela, *Chestiunea reparațiilor. Ce s-a făcut. Ce ar trebui să se mai facă*, în *Ziarul Făclia*, 30 aprilie 2020, https://ziarulfaclia.ro/a_1/chestiunea-reparatiilor-ce-s-a-facut-ce-ar-fi-trebui-sa-se-mai-faca/

<https://familiamotas.ro/academician-motas/>

<https://acad.ro/bdar/armembriLit.php?vidT=M>

https://data.bnf.fr/fr/14846427/fernand_halphen/